Utrecht University Library
Partner in Science
Universiteit Utrecht

Nederlandsch Oost-Indië en het Nederlandsch zendelinggenootschap : toelichtingen tot de gedachtenisplaat uitgegeven bij gelegenheid van het 75 jarig bestaan des genootschaps

https://hdl.handle.net/1874/354296

NEDERLANDSCH OOST-INDIE

EN HET

NEDERLANDSCHE ZENDELINGGENOOTSCHAP,

toelichtingen tot de gedachtenisplaat, uitgegeven bij gelegenheid van het 75 jarig bestaan des Genootschaps.

DERDE STUKJE.

(Tweede gedeelte.)

De Ambonsche eilanden, van 1600–1800.

TE ROTTERDAM,
BIJ M. WIJT & ZONEN,
Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap.
1881.

No. 113.

Uitgegeven door de H.H. B. J. ADRIANI *en* E. LAURILLARD *te* Amsterdam, H. BROUWER *te* Zwolle, M. D. DEELEMAN *te* Rotterdam, A. DROST, DZ., *te* Delft, C. P. HOFSTEDE DE GROOT *te* Groningen, B. CH. LEDEBOER *te* Loenen *aan de* Vecht, *en* C. SEPP *te* Leiden, *Gecommitteerden van het Nederlandsche Zendelinggenootschap tot het opstellen, verzamelen en uitgeven van kleine Stukjes ter bevordering van Evangelische kennis en godzaligheid, ook bij mingeoefenden.*

HET NEDERLANDSCHE
ZENDELINGGENOOTSCHAP.
BESTICHT 1797.

Nederlandsch Oost-Indië

EN HET

Nederlandsche Zendelinggenootschap.

»Wie over de gebeurtenissen en toestanden van zijnen tijd wil meêspreken, maar vooral, wie daarover een oordeel wil vellen, moet bekend zijn met de geschiedenis van vroegere dagen." Zoo zeiden wij; en wij deden daarbij gevoelen, dat de geschiedenis niet voor kinderen dient; maar dat zij voor mannen en vaders, vrouwen en huismoeders eene leerschool behoort te zijn.

Er zou heel wat minder getwist en gehaspeld worden, als men de geschiedenis meer algemeen kon raadplegen, en als men dan ook maar hare lessen wilde ter harte nemen. Het zou zoo goed zijn, als overal in de gemeente, de kerkgeschiedenis voor huisvaders en huismoeders behandeld werd, en dat men leerde in haar, als in een spiegel, op te merken wat ons als Christenen voegt of kwalijk staat.

Dit voor den geest houdende, willen wij thans een en ander mededeelen uit de geschiedenis der Kerk in Nederlandsch-Indië, meer bijzonder, zoo als deze op de Ambonsche eilanden gevestigd en

opgebouwd werd. Men dient daarvan iets te weten, zal men de geschiedenis van de Zending op die eilanden begrijpen. Er bestaat geene geschiedenis van de Indische kerk. Niemand heeft tot nog toe den moed, of althans den lust gehad, zulk eene geschiedenis te schrijven. Ds. VALENTYN, dien wij al meermalen genoemd hebben, heeft er nog het meeste van verteld, en wij zullen hem dan ook gedurig dienen te raadplegen, zonder dat wij hem altijd noemen, of ook geheel volgen.

Wij zagen hoe, nà de gelukkige verovering van Amboina, door STEVEN VAN DER HAGEN (1605) en na het optreden van den eersten Landvoogd FREDERIK HOUTMAN, de Gereformeerde kerk op die eilanden werd ingesteld. De Portugezen hadden een groot aantal Inlanders gedoopt, waardoor deze Roomsch-katholiek geworden waren. Deze Roomschen werden nu, zonder eenige voorbereiding en zonder eenige bedenking of tegenstand, Gereformeerden.

»Zoo als Amboina door de onzen in het jaar 1605 eerst veroverd was", zegt VALENTYN, »had men geen gelegenheid om aan de zaken van den godsdienst te kunnen denken, vermits hier nog alles versch en nieuw, en ook deze verovering zeer gelukkig tegen alle gedachten uitgevallen was.

»Om het bijgeloof der Papisten echter allengskens en van zelf te doen uitsterven, was het vooreerst

genoeg, dat zij van hunne Priesters beroofd waren, en geen de minste gelegenheid hadden, om zich zelven te oefenen. De kruisen, hier en daar opgerigt, werden weggenomen, en verder alles met zachtheid en ongevoelig uitgeroeid. Men had op de schepen ook geen Predikanten medegebracht, die in staat konden geraken" (let wel konden geraken), »om de taal van den Inlander te leeren, om hem dus in de gronden van den godsdienst te onderwijzen. Doch om echter naar tijdsgelegenheden denzelven te behartigen, liet men in de kerk van St. Paulus, die bewesten het Kasteel aan het strand stond en door de Roomsch-katholieken bevorens gebruikt was, den dienst door een' krankbezoeker vooreerst waarnemen."

Aan een' scheepsdoctor werd opgedragen in het Kasteel twee uren vóór en twee uren ná den middag school te houden. Hij moest de kinderen leeren bidden, lezen en schrijven. Zóó deed men althans iets tot opbouwing van de gemeente, en als die scheepsdoctor bezield is geweest met de liefde van Christus, dan heeft hij stellig zijn werk goed verrigt. Wij mogen de scholen van dien tijd, en nog wel in Indië, niet beoordeelen naar de eischen, die men later voor de school gesteld heeft. Wel heeft men regt te verklaren, dat het onderwijs in die dagen over het geheel veel te wenschen overliet, en zeker weinig geschikt was,

om kinderen te boeijen, die gewoon waren, zoo als die op Amboina, in bosschen en velden vrij en in 't wild rond te loopen.

In 1615, dus tien jaren later, kwam de eerste Predikant op Amboina, en nog drie jaren later (1618) de tweede: beide waardige Evangeliedienaars, die getoond hebben hunne roeping wel te verstaan. De namen van Ds. Caspar Wiltens en van Ds. Sebastianus Dankaarts mogen wel onthouden worden; en nog in onzen tijd kunnen zij tot voorbeeld gesteld worden van elken Evangeliedienaar, die naar Indië gaat.

DD. Wiltens en Dankaarts begrepen beiden, dat hun eerste werk moest zijn het aanleeren van de taal des lands. Hoe zouden zij het Evangelie verkondigen, als zij zich niet verstaanbaar konden maken? Onder hunne opvolgers zijn er velen geweest, die er anders over dachten, of die zich niet in staat gevoelden, de hun zoo geheel vreemde taal aan te leeren; en dan bedienden zij zich van tolken, of lieten de schoolmeesters eene geschrevene preek voorlezen. Waar geen schoolmeester was, daar werd die taak dan ook wel eens opgedragen aan een' korporaal, die lang genoeg in Indië geweest was, om het Maleisch te verstaan, altijd natuurlijk op zijne wijze.

Nu is het aanleeren van eene geheel vreemde taal geen kleinigheid, en dat vooral, als men

geen woordenboek en geen spraakkunst heeft, en dus het volk zijne taal moet afluisteren. In dit geval verkeerden de eerste Predikanten. Er bestond wel eene woordenlijst, die zij misschien gebruikt hebben; maar toch aan hen komt de eer toe, dat zij het eerste woordenboek geleverd hebben, dat in 1623 in den Haag gedrukt werd. Sedert zijn verscheidene woordenboeken en spraakkunsten van het Maleisch verschenen, en in onzen tijd behoeft niemand naar Indië te gaan, zonder eene kennis van deze taal, die hem in staat stelt, zich zeer spoedig daarvan te kunnen bedienen.

Nog zijn er altijd menschen, die meenen, dat, als zij maar eenmaal in een vreemd land zijn, zij dan de taal van het volk wel zullen leeren, en die zich dan ook niet of weinig moeite geven, om zich vooraf daarop toe te leggen. Och, ja! als het er alleen om te doen is, zich op de markt van de noodige levensbehoeften te voorzien, en men later over de dagelijksche voorvallen een woordje in het midden te brengen heeft; als het er dan ook niet op aankomt, of men zich al wat krom en gebrekkig uitdrukt, dan gaat dat nog al. Menig een brengt het er dan zelfs zóó ver in, dat, als hij weêr tot zijne vrienden in Nederland terug keert, deze verstomd staan over de knapheid van zoo'n taalkundige. Deze weten dan echter niet, dat die zelfde knappe man met den mond

vol tanden zou staan, als hij, om iets zeer eenvoudigs te noemen, de geschiedenis van Jozef in die vreemde taal moest vertellen. Het is louter onwetendheid of verwaandheid, te beweren of te meenen, dat men de taal wel leeren zal, als men eenmaal in het vreemde land is. Paulus sprak tot Joden en Grieken en Romeinen over de groote werken Gods en over Jezus Christus en dien gekruist; maar hij had lang te voren de talen van die volken geleerd, en verstond die grondig.

Het behoeft ons intusschen niet te verwonderen, dat de zaak, hoe voortreffelijk ook opgevat, aan de beide Predikanten en hunne tijdgenooten niet geheel duidelijk voor den geest stond. Zij meenden, dat het Maleisch de taal van het volk in Indië was, en dit is zoo niet. Trouwens dat wist Valentyn reeds zeer goed, en toch heeft ook hij zich bij zijn preeken en onderwijs van het Maleisch bediend. Wij komen daarop zoo met een terug.

Ds. Wiltens meende aanvankelijk, dat het best zou zijn den Ambonees het Nederduitsch, zoo als men toen onze taal noemde, te leeren. Hij zag spoedig in, dat dit niet ging. Ds. Dankaarts meende, dat zijn ambtgenoot de proef wat te spoedig had opgegeven, en hij begon dus nog eens daarmede; maar ook hem wilde het niet gelukken. Nu geen wonder! Onder alle volken vindt men personen, die eene vreemde taal met

meer of minder gemak aanleeren; maar het is nog nooit gelukt, een geheel volk eene vreemde taal te doen aannemen. Er zijn landen, waar de volkstaal in het openbare leven plaats heeft gemaakt voor eene vreemde; maar dan wordt de volkstaal toch nog eeuwen lang in de huisgezinnen terug gevonden. Zoo is het gesteld met het Friesch in Friesland, met het Vlaamsch in de Vlaamsche provinciën van België. En waar dit plaats heeft, daar zijn de volken reeds als onder elkander versmolten, en dit was allerminst het geval met de Inlanders in Nederlandsch-Indië en de Europeanen. Tot op heden zijn die elkander in den regel geheel vreemd gebleven. Hierbij komt, dat het Evangelie uit het hart tot het hart moet gebracht worden, en eene vreemde taal dringt zelden tot in de diepten van het menschelijke hart door.

Wat nu het Maleisch aangaat, dit wordt bijna overal in Indië gesproken. Men kan het daar met deze taal ver brengen, omdat het bijna overal de markttaal, de taal van het dagelijksch verkeer buiten 's huis is. Maar om ons nu tot de Ambonsche eilanden te bepalen, daar heeft nog tegenwoordig ieder eiland zijne eigene taal, die men niet verstaat, al kent men nog zoo goed Maleisch; terwijl ook zij, die dagelijksch in huis hunne moedertaal gebruiken, het Maleisch op verre na zóó goed niet verstaan, als menig een zich dit

voorstelt. De Evangelieprediker zal de verzekering ontvangen, dat zijne preeken goed verstaan worden; maar wie weet wat verstaan is, weet ook, dat er onderscheid is tusschen verstaan en verstaan.

Het ware te wenschen, dat men zich meer op de eigenlijke volkstalen had toegelegd, en dat men, althans bij de Evangeliebediening en op school, het Maleisch stil had laten rusten. Wij zouden dan thans in heel wat inniger betrekking tot die volken staan.

Men oordeele! Het Maleisch is de taal van den Maleijer, een volksstam, die Indië grootendeels veroverde lang vóór de tijden, dat de Portugezen en Spanjaarden daar kwamen; een volksstam, die, met zijne taal, zijnen godsdienst, den mohammedaanschen, over Indië verbreidde; een volksstam, die in beschaving en ontwikkeling in vele opzigten den Europeaan evenaart, die met grooten weerzin de Europeanen in dat gebied zag optreden, die hen altijd bestreed, en niet opgehouden heeft van elke gelegenheid gebruik te maken, om zijn verloren gezag te herwinnen, die nog niets verloren heeft van zijnen invloed op de volken van Indië, vooral niet, omdat de hoofden en aanzienlijken er eene eer in stellen tot het Maleische ras te behooren.

Dat zelfde ongelukkige Maleisch nu heeft tot heel wat verdeeldheid en misverstand in de Kerk

aanleiding gegeven. Men dacht er spoedig aan, gedeelten van de H. Schrift, gebeden, belijdenisgeschriften, de berijmde Psalmen in het Maleisch te vertalen, ten gebruike in de openlijke zamenkomsten, bij catechisaties en op school. Weldra ontdekte men, dat het Maleisch niet overal op dezelfde wijze gesproken werd. Op Sumatra en de naburige eilanden sprak men de taal het zuiverst; maar bijna overal elders was zij verbasterd, vermengd met de volkstaal en zelfs met het Portugeesch. Die verbasterde taal noemde men later Laag-maleisch, en wie zich b.v. op Ambon verstaanbaar wilde maken, moest zich van het Ambonsch Laag-maleisch bedienen.

Zulk eene bedorven taal was echter, naar de meening van eenige Predikanten, en ook later naar die van de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie, niet waardig, dat men er de H. Schrift in vertolkte. Het zuiver Maleisch, zoo sprak men, was zelfs te arm om er den rijkdom der H. Schrift in uit te drukken. Wilde men niet gedurig verlegen zijn om woorden, dan moest men de toevlugt nemen tot het Arabisch. Toen men het Maleisch grondig is gaan beoefenen, is gebleken, dat men die vreemde woorden zeer wel had kunnen missen; maar men kon in de eerste jaren niet beter weten. Genoeg, want wij kunnen ons hier niet te diep in deze geschillen begeven, men kwam er toe

eene vertaling aan te nemen, eerst van het Nieuwe en later van het Oude Testament, die de eerste in 1731, de tweede in 1733, op last van de Compagnie gedrukt, en bij de inlandsche gemeenten in gebruik gesteld werden. (1)

De Predikanten waren nu ook genoodzaakt, dat Bijbelmaleisch aan te leeren en op den kansel te gebruiken. Weldra gaf men aan dat Maleisch den naam van Hoog-maleisch, en als men sedert meermalen gezegd en geschreven heeft: »de Maleische Christenen hebben geen Bijbel," dan was dit, omdat in deze vertaling zooveel vreemde woorden voorkwamen, dat zelfs de Maleijer haar niet verstond. Het Nederlandsche Bijbelgenootschap heeft dan ook vóór eenige jaren den herdruk van dezen Bijbel

(1) Voor den belangstellenden Lezer teekenen wij hier nog aan, dat reeds veel vroeger Maleische vertalingen van de Evangeliën en van gedeelten van het Oude Testament verschenen waren. In de bibliotheek van ons Genootschap vindt men eene vertaling van de vier Evangeliën en van de Handelingen der Apostelen, in het Nederduitsch en in het Maleisch, uitgegeven door Ds. JUSTUS HEURNIUS en op last van de Bewindhebbers der Oost-Ind. Comp. gedrukt, te Amsterdam in 1651. — Verder een ex. van

Het eerste boek Mosis, genaamd Genesis, in het Nederduitsch en Maleisch door Ds. DANIEL BROUWER, verschenen in 1622, te 's Gravenhage, bij de Erfgenamen van wijlen HILLEBRANDT JACOBSZ. VAN WOUW, Ordinaris Druckers van de Ed. Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt. Door ordre van de E. E. Heeren Bewinthebberen der Oost-Ind. Comp. Tot uytbreydinge van Godts Woort, ende 't Coninghrycke Jezu Christi onder de Oost-Indische Volckeren. — Ook nog

De Psalmen in het Nederduitsch en Maleisch, door Ds. JUSTUS HEURNIUS uitgegeven, gedrukt te Amsterdam in 1689.

laten varen, nadat de verdienstelijke H. C. KLINKERT, in dienst van dat Genootschap getreden, eene vertaling geleverd had in zuiver Maleisch, die althans dit vóór heeft, dat elk, die het Maleisch op school goed geleerd heeft, die verstaan kan. (1)

Onze VALENTYN, die zelf tweemaal den ganschen Bijbel in het Maleisch vertaalde, eens in het Ambonsch Laag-maleisch en eens in een iets zuiverder hooger Maleisch, heeft zich over dat Hoog-maleisch zeer boos gemaakt, en aan het gebruik daarvan het bederf van de Christelijke Kerk in Indië toegeschreven. Hij verklaarde ten stelligste, dat de menschen dat Hoog-maleisch niet verstonden, en dat men het plaatselijk Maleisch overal behoorde te gebruiken. »Een Predikant," zeide hij, »komt hier niet om de taal van den Inlander te verbeteren, maar alleen om hem Christus in de taal, die hij vond, te leeren kennen; en of dit nu in eene gemengde of zuiver Maleische taal geschiedt, dit doet er niet toe, als de menschen hem maar verstaan. Hij behoeft er zich niet aan gelegen te laten liggen, wat neuswijzen en taalvitters toen of later van zijne taal zeggen, alzoo zijn doelwit niet anders behoort te zijn, dan om Christus, en dien gekruist onder de Amboneezen te leeren, en hen dien door alle mogelijke middelen in te stampen."

(1) Het Nieuwe Testament werd in 1870, het Oude Testament in 1879 uitgegeven.

De uitdrukking klinkt vreemd in onze ooren, maar zij drukt toch volkomen de bedoeling van den schrijver uit.

Wij zullen niets af doen van den lof, dien wij zoo even Ds. Dankaarts gaven, en toch moeten wij verklaren, dat ook hij, zeker ook al ten gevolge van gebrekkige taalkennis, de Ambonezen weinig begrepen heeft. Hij was niet langer dan vier jaren op Ambon, en gaf toen een »berigt wegens den staat van den Amboneés in het geestelijke." Wie kan bij mogelijkheid in staat zijn in zóó korten tijd een volk in zijn geestelijk leven te leeren kennen? Denk ook daar eens aan, als gij berigten ontvangt van vrienden, al zijn het ook Predikanten of Zendelingen, die nog maar kort in Indië geweest zijn, of die niet onder het volk geleefd hebben. In het bedoelde berigt nu zegt Ds. Dankaarts: »De Ambonezen en hunne naburen, heidenen zijnde, hebben van ouds (gelijk zij nog meestendeels doen) den Duivel gedient." Wij hebben in eene vorige afdeeling genoeg gezegd van dien zoogenaamden duivelsdienst, om hier te kunnen volstaan met de verklaring, dat men in die dagen al heel weinig wist van den aard en de beteekenis der afgoderij.

Wat moet men dan ook denken van het oordeel, dat men toen velde over die arme, zoo vaak

onderdrukte en verachte heidenen? »De Ambonezen", zoo heet het in hetzelfde berigt, »zijn een trouwloos, vreesachtig, kleinhartig, bot en onleerzaam volk, dat gansch niet nieuwsgierig is, om iets te onderzoeken of te leeren. Zij weten van geen schriften, letteren, tijdrekeningen of geschiedenissen, zijnde hunne harten eeniglijk op het visschen, tuinen en vooral op hunnen nageloogst gezet. Hunne liefde tot malkanderen is in verre na zoo groot niet als tot hunne kinderen." Dit laatste zou men zeggen is meer dan verschoonbaar. Maar dan verder: »Zoo de Duivel hen niet plaagde, zij zouden hem ook nooit dienen, en erger dan de beesten leven. Het is dan uit vreeze, en niet uit liefde, dat zij hem dienen en eene eer bewijzen, die de Portugezen door al hunnen ijver niet hebben weten uit hen te krijgen, gelijk zij ook tot nog toe vol van die grillen en Duivelsdiensten zijn.

»Onder ons zijn zij niet minder traag, dan bevorens, in den godsdienst, latende hunne jeugd tot hunnen mondigen dage toe in onkunde van denzelven opwassen, 't geen daar van daan komt, omdat zij die geheel en al tot hunne visscherijen, tuinen en nageloogsten gebruiken, en zeggen, dat zij die onmogelijk tot het schoolgaan (schoon de Maatschappij al de kosten daarvan draagt) kunnen missen.

»Sedert de verovering van het Kasteel is hier wel eene school geweest, even eens, gelijk als onder de Portugezen; maar gelijk die dan eens wat aan- en dan weêr eens wat afgenomen heeft, alzoo is zij eindelijk zóó te niet geloopen, dat zij bij mijne komst hier, in 't jaar 1618, er niet meer te vinden en een pakhuis van touwen, zeilen en andere prullen geworden was. Daar waren voor dezen eenige jongens geweest (nu jongelingen van in de twintig jaren zijnde), die al vrij wel lezen, schrijven en sommigen de Duitsche" (dat is de Nederlandsche) »taal al vrij wel spreken konden, alzoo die taal in de school altijd gebruikt is; maar nadat deze borsten uit de school geraakt zijn, zoo heeft men dit goede in hen niet aangekweekt, noch voortgezet, waardoor zij mettertijd alles weêr vergeten hebben."

Wij zeggen nog eens: Wat hadden die jongens aan het lezen en schrijven van het Nederduitsch? Hoe kon dit op den duur hunne belangstelling gaande houden? Was het te verwonderen, dat de school verliep?

Maar ook klaagden de ouders, dat zij te arm waren, om het werk van hunne kinderen te kunnen missen. Dit bezwaar, meende Ds. Dankaarts kon opgeheven worden. Toen in 1619 de opperlandvoogd Jan Pietersz. Coen op Ambon kwam, verwierf hij van dezen, dat »aan ieder kind, dat

naarstig ter school kwam, een pond rijst daags gegeven zou worden; mits dat zij, niet verschijnende, ook niets zouden genieten." Dat dit veel heeft uitgewerkt, blijkt niet; wel is bekend, dat men spoedig aan deze Christenen den naam gaf van rijst-christenen. Wij kunnen niet verder hierbij stilstaan; het zou ons anders niet moeijelijk vallen, aan te toonen, dat deze en andere middelen niet gestrekt hebben om het Evangelie in de harten der menschen in te planten, al verkreeg men ook daardoor van tijd tot tijd eene aanzienlijke vermeerdering van het getal gemeenteleden.

Nu behoeft men aan dit laatste niet alle waarde te ontzeggen. De Roomschen doopen en breiden zóó hunne Kerk belangrijk uit. Onder de Protestanten zijn er velen, die zeggen: »Laat ze maar eerst Christenen worden, hoe weinig begrip zij ook hebben van het Christendom. Zijn zij eenmaal onder de leiding van goede leeraars en onderwijzers, zijn er in de gemeente ook anderen, die zich de onkundigen aantrekken, dan komt alles later wel te regt. Het komt er maar op aan, hen aan het Heidendom te onttrekken en te verhoeden, dat zij Mohammedanen worden."

Het is zeker verkeerd, de eischen voor den Doop te hoog te stellen. Eene eenvoudige, mits opregte belijdenis van zonden en van een gevoel van behoefte aan de verlossing door Jezus Christus

aangebracht, een en ander zich openbarende in aanvankelijk veranderden levenswandel, moet den Evangeliedienaar genoeg zijn, om zulke medemenschen door den Doop in de gemeenschap met Christus op te nemen. Men mag niet vergeten, dat er ook zuigelingen in Christus zijn. Maar dan komt het er ook dubbel op aan, dat de aanvankelijk toegebrachten onder goede leiding komen, en deze heeft op Ambon zoo goed als ten eenenmale ontbroken. Van alle zijden zijn daarover klagten verrezen; maar noch de Bewindhebbers der Oost-Indische Compagnie, noch de Kerk in Nederland, noch de Kerkeraden in Indië of de goede en voortreffelijke Leeraars, die van tijd tot tijd in Indië optraden, hebben de gebreken van de Indische Kerk kunnen opheffen.

Eene voorname oorzaak hiervan lag in de onophoudelijke verdeeldheden tusschen hen, die geroepen waren de Evangelieverbreding te bevorderen. Het lust ons niet, het donkere tafereel te ontrollen; maar toch moeten wij er iets van te aanschouwen geven. Zij, die ons altijd voorhouden, dat het Christendom in Indië zoo weinig heeft uitgewerkt, weten welligt niet, hoe droevig het met dat Christendom gesteld was in de hoog geroemde dagen van de Compagnie. Zij, die beweren, dat het Evangelie niet geschikt is voor volken, zoo

als wij die in Indië aantreffen, bedenken niet, dat het altijd Christenen geweest zijn, die het Evangelie den meesten smaad hebben aangedaan.

»Een koningrijk, dat tegen zich zelven verdeeld is, kan niet bestaan", zoo sprak Jezus, en ieder moet de waarheid en beteekenis van dit woord gevoelen. De geschiedenis van ons eigen volk heeft het vaak geleerd; maar de gevolgen van de verdeeldheid openbaren zich niet altijd onmiddellijk. Het gebeurde niet zelden, dat de Predikanten in Indië het met elkander oneens waren, en dat daaruit botsingen ontstonden, die groote ergernis verwekten. De Kerkeraad te Batavia, die zich spoedig het gezag over de andere Kerkeraden in Indië toekende, ondervond van deze zijde niet zelden een' tegenstand, die tot alles behalve vriendschappelijke briefwisseling aanleiding gaf. Op zijne beurt lag deze Kerkeraad gedurig overhoop met de Kerkbesturen in Nederland, vooral over het regt van ordening tot Predikant, het bedienen van den Doop en andere punten, waarin de Indische Kerk het gezag der Nederlandsche niet meende te moeten erkennen.

Maar de grootste onaangenaamheden, die meermalen tot bitteren strijd aanleiding gaven, ontstonden uit de betrekkingen tusschen den Staat en de Kerk. De dienaren der Compagnie wilden niet onder de Kerk staan, en de dienaren der Kerk

verdroegen niet dan met weêrzin het wereldlijk gezag, en bukten niet dan gedwongen voor de vaak zeer willekeurige bevelen en voorschriften van de Compagnie en hare dienaren. Men moet dan ook zeggen, dat dikwijls de grootste willekeur plaats had bij het plaatsen en verplaatsen van Predikanten. Het gebeurde niet zelden, dat een Predikant, die de eene of andere taal met vlijt en inspanning geleerd had, juist dáár geplaatst werd, waar hij zich van die taal niet bedienen kon; of ook dat Predikanten werden aangesteld of ontslagen buiten toedoen of voorweten van de Kerk; op andere tijden, dat men wilde dwingen tot het toedienen van den Doop of de toelating tot het Avondmaal, waar de Kerkeraad ten dezen te beslissen had, en zoo al meer. Over deze en vele andere zaken beklaagden Kerkeraden en Predikanten zich bij de Kerk in het Moederland, die dan vertoogen inbracht bij de Heeren Zeventienen (de Bewindhebbers der Compagnie). Later werd dan ook den Predikanten verboden briefwisseling te houden met kerkelijke personen in Nederland, anders dan onder geleide van de brieven der Compagnie. Terwijl langen tijd de Compagnies dienaren weigerden zitting te nemen in een' Kerkeraad, werd hun dit ten slotte zelfs verboden, terwijl een Commissaris politiek bij den Kerkeraad te Batavia werd aangesteld, in wiens tegenwoordigheid de

brieven uit Nederland geopend en gelezen moesten worden. Erger was nog, dat de dienaren der Compagnie niet meer ter kerk kwamen en hierdoor, gelijk ook door hunnen levenswandel, een slecht voorbeeld gaven aan de inlandsche Christenen.

Liepen de geschillen zeer hoog, dan kwamen er bevelen van de Bewindhebbers uit Nederland, om de Predikanten eenvoudig te ontslaan en naar het Moederland op te zenden, als zij niet stipt gehoorzaamden of, zoo als het ook wel heette, nieuwigheden wilden invoeren.

Niet altijd was de spanning zóó sterk. Van eenige Landvoogden wordt getuigd, dat zij beschermheeren van de Kerk en hare dienaren waren, en dan gebeurde het ook, dat de Kerkeraad aan zulk een' Landvoogd, bij zijn vertrek naar het Moederland, eene bijzondere attestatie gaf.

Van den Landvoogd van Amboina, Hurdt o.a. getuigt Valentyn, dat hij »een deftig Voedsterheer der Kerk was, die verscheidene goede dingen instelde." Tot deze goede dingen behoorde het eerste reglement op de kerkelijke zaken van Amboina, de zoogenaamde kerkenorder van den 4den April, 1673. Deze kerkenorder handelt in verschillende artikelen over de kerkelijke bijeenkomsten, namelijk die van den Kerkeraad, over de sacramenten en de leer, de visitatie der gemeenten

door de Predikanten, over de Ouderlingen, de Diakenen, de Krankbezoekers, over de Meesters en de Scholen.

Van de zijde der Kerk, zoo in Indië als in het Moederland werd gedurig geklaagd over het onvoldoende getal Predikanten en Krankbezoekers, over gebrek aan Bijbels en van leermiddelen op de scholen. De Bewindhebbers der Compagnie klaagden op hunne beurt over de groote kosten, die dat werk vorderde, over de ongeschiktheid, traagheid, zedeloosheid zelfs van de Predikanten; over hunne zucht om, zoodra zij dit met voordeel konden doen, naar het Moederland terug te keeren, enz. Bleek het, dat zich geen Predikanten voor den Indischen dienst aanmeldden, dan wees men van de zijde van Bewindhebbers er op, dat men altijd bereid genoeg was om gelden toe te staan, maar dat de Kerk te kort schoot in het verschaffen van de noodige Evangeliedienaren, dat dus de schuld bij haar alleen lag. Er bestaat alle reden om aan te nemen, dat men van weerszijden zóó lang wachtte met schrijven, tot dat er gegronde bezwaren tegen de handelwijze van de tegenpartij konden worden ingebracht, zonder dat deze in staat was die bezwaren dadelijk uit den weg te ruimen. En zoo is men blijven harrewarren en krakeelen, tot dat de dagen der Compagnie geteld waren, en dus ook de bron gestopt was, waaruit de dienaren der Kerk hun onderhoud trokken.

Wij achten ons ten volle geregtigd te verklaren, dat de jammerlijke toestand, waarin de Indische Kerken ten slotte vervallen zijn, voor het grootste gedeelte is toe te schrijven aan den naijver, de onverdraagzaamheid en de heerschzucht, geboren uit de twisten en verdeeldheden van die tijden. Zou dan de geschiedenis van deze Kerk niet eene leermeesteres voor onzen tijd kunnen zijn?

Toch valt er meer uit deze geschiedenis te leeren. En hier verheldert zich het uitzigt; want van hetgene wij nu gaan vermelden, is veel veranderd en verbeterd. De gebreken, die wij, in het inwendige der Indische kerk van de 17de en 18de eeuw waarnamen, zijn voor een groot deel verdwenen, en dit geeft grond voor de hoop, dat nog latere tijden dan de onze zullen kunnen getuigen van dingen, die het geloof verwacht, maar die nog niet door het oog aanschouwd worden. Het Evangelie der genade Gods in Christus moet eenmaal door gansch Indië verkondigd worden.

Wij vestigen in de eerste plaats het oog op de middelen, die bij de Evangelisatie werden aangewend. Reeds zagen wij, dat het getal Predikanten veel te klein was, en dat vele Predikanten de taal niet magtig waren; dat men zich lang van geschreven, daarna van gedrukte preeken bediende, die dan werden voorgelezen; en hoe dit vaak ging, daarvan

geeft Valentyn een staaltje, dat ergerlijk, maar niet onverklaarbaar is. Op zekeren zondag gebeurde het, dat een korporaal op het Kasteel van Amboina eene leerrede voorlas. Daar hij luchtigheidshalve zich voor een van de schietgaten geplaatst had, nam de togt een blad van de preek mede. Onvervaard bleef de man doorlezen, zonder dat, naar het scheen, de toehoorders bespeurden, dat er iets aan het verband ontbrak.

In 1631 lazen de meesters in alle scholen dagelijks eene predicatie voor. De kinderen konden hunne gebeden, zoo in 't Nederduitsch als in 't Maleisch opzeggen. Dit van buiten kennen was wel, naast lezen en schrijven het toppunt van bekwaamheid, door de leerlingen bereikt, en de Rotterdamsche Leeraar, Ds. Petrus Hofstede, die in het laatst der vorige eeuw een beeld ontwierp van het onderwijs dier dagen, doet dan ook uitkomen, dat men niet anders vormde dan wat hij eigenaardig »memoriewerkers" noemt. De leerboekjes, vertalingen van de in Nederland gebruikte, waren ten eenenmale ongeschikt voor eenvoudigen, laat staan voor kinderen en voor den in het godsdienstige onbevattelijken inlander.

Om het kerkgaan te bevorderen, werden er boeten gesteld op het verzuimen van de openbare godsdienstoefeningen. Men kan nagaan, wat die gedwongen zamenkomsten tot het opbouwen der gemeente konden bijdragen. Het toedienen van den Doop

volgde gewoonlijk na het opzeggen van het Onze Vader, de Tien Geboden en de Twaalf artikelen des geloofs. Soms zag men streng toe op den zedelijken wandel; maar het spreekt van zelf, dat de Predikanten op hunne bezoekreizen, en dan werden de meesten gedoopt, geheel moesten afgaan op de getuigenis van de Schoolmeesters, die, blijkens verschillende berigten, toen veelal niet uitstaken.

Het toetreden tot het Avondmaal werd ontzegd aan hen, die, zoo als het heette, openlijk schandaal maakten of bekend stonden wegens ergerlijken wandel, en hierop zagen de gemeenteleden nog al toe. Immers aan het Avondmaal werd eene eigenaardige, geheimzinnige beteekenis verbonden, die naauw zamenhing met het bijgeloof van het Heidendom. Wij vinden, onder het jaar 1674 opgeteekend, dat »velen het brood des Avondmaals niet aten; maar in hunne neusdoeken naar huis droegen." Dat dit nog wel eens plaats heeft, is ons nu en dan uit berigten gebleken. Het schijnt, dat sommige Ambonsche Christenen aan dit brood eene beveiligende kracht toekennen, dat het voor hen dus is wat de amuletten zijn voor Heidenen en Mohammedanen; en dit kan minder verwondering baren, als men bedenkt welke wanbegrippen de Roomsch-katholiek nog aan den gewijden ouwel verbindt, en hoe zelfs vele Protestanten omtrent de instelling des Heeren wanbegrippen koesteren.

Valentyn laat op de mededeeling van dit misbruik volgen, wat wij hier overnemen: »Vóór Ds. Caron's vertrek was een oud aanzienlijk inlander zijn Eerw. voorgekomen, die zich verontschuldigde, dat hij wegens ouderdom nu niet meer ten Avondmaal kon gaan, doch dat hij zijn' slaaf zenden zou, om het in zijne plaats waar te nemen. Dergelijk voorval heb ik omtrent vijftien jaren daarna met een' Inlander gehad, alleen met dit onderscheid, dat hij zijn' zoon in zijne plaats wilde zenden."

»Aan deze voorbeelden," dus gaat Valentyn voort, »kan men genoeg zien, hoe slecht het nog met de kennis van den Inlander (hoeveel men ook bevorens van den aanwas der Christenen dáár opgegeven had) gesteld zij.

»Het eenige, dat men hier tegen doen kon, was, hen in 't bijzonder en in 't openbaar daarover te vermanen, te bestraffen en beschaamd te maken, en, zoo zij niet wilden luisteren, aan de Regering kennis hier van te geven."

Uit dit laatste blijkt, hoe in die dagen verlichte dienaren der Kerk wel eens te kort schoten in het »geestelijk onderscheiden" van de dingen, die »van Gods Geest zijn." Een voorname reden hiervan mag wel geweest zijn hun blakende ijver voor de eischen der Kerk en hun diepe afschuw van het Heidendom, dat zij zich niet anders dan als het

dienen van den booze, den menschenhater van den beginne, konden voorstellen.

Het was dan ook een voortdurende strijd tegen dat ingekankerde Heidendom, en omgekeerd een bestendig, hoewel geheim verzet tegen het gehate Christendom. Toen b.v. een inlandsch christenschoolmeester aan het licht bracht, dat men ergens in het gebergte nog altijd »een' afschuwelijken afgod, die het meest op een varken geleek," verborgen hield, steeg de haat der Inlanders van die streek zóó hoog tegen den »wakkeren man," dat men genoodzaakt was hem te verplaatsen. Dergelijke gevallen doen zich in deze geschiedenis bij menigte voor. De Inlander verlangde dan ook dikwijls alleen tot het Christendom over te gaan, omdat hij zich aan de onderdrukking van eenen naburigen stam wenschte te onttrekken. Vooral was men de onderdrukkingen van den koning van Ternate moede. Men wilde gaarne Christen worden, als men maar van hem ontslagen werd. Bleek dan echter, dat de Compagnie niet gezind was eene bezetting op zoodanige plaats te leggen, en dat men zich als Christenen ook het gezag van de Ternatanen zou moeten laten welgevallen, dan besloot men liever bij zijnen »ouden duivelsdienst" te blijven.

Tegen den Landvoogd DE VLAMING brachten de bedienden van den Mohammedaanschen koning van

Ternate beschuldigingen in, »voorgevende, dat zijn Ed. 's konings onderzaten, Mohammedanen en Heidenen, dwong om Christen te worden. Gelukkig kon de Landvoogd bewijzen, dat geen Mohammedanen tot het Christendom waren overgegaan, en dat waar Heidenen zich lieten doopen, zulks op hun eigen verzoek geschiedde.

Wij hebben vroeger reeds opgemerkt, dat men in bijna alle verdragen met inlandsche Hoofden de uitdrukkelijke bepaling vindt, dat men elkander op het stuk van godsdienst niet lastig zou vallen, dat ieder zijnen godsdienst naar zijne eigene overtuiging zou belijden en oefenen. Vooral waren het de Mohammedanen, die op dit punt zeer stipt waren, ofschoon het ook niet zelden gebeurde, dat zij de inlandsche Christenen aanvielen en moord en verderf onder hen aanrigtten. In een contract met den koning van Ternate, van 1638, komt voor, dat men elkander beloofde geen van de wederzijdsche onderdanen, hetzij Christenen of Mohammedanen, »van hun geloof te zullen brengen, zelfs al mogten zij daarom verzoeken."

Onder het bestuur van genoemden Landvoogd, die geroemd wordt als een beschermheer van de Kerk (1647), maakte Ds. Brund zich nog al eens verdienstelijk door het verbranden van offerhuisjes en afgodsbeelden, dat toen, als eene Godverheerlijkende handeling, algemeen goedgekeurd werd.

De Landvoogd zelf ging zóó ver, dat hij een' inlandschen Christen, die tot den Islam of den Mohammedaanschen godsdienst was teruggekeerd, en die daarna »zeer godslasterlijke woorden tegen den Heer Jezus Christus" gesproken had, levend liet verbranden.

Hierbij dient echter te worden opgemerkt, dat, blijkens de brieven van de Bewindhebbers der Compagnie, zulke handelingen door hen werden afgekeurd, en dat zij begrepen, dat men den Inlander veeleer door zachtzinnigheid, dan door geweld tot het Christendom kon bekeeren. Over het geheel getuigen de brieven, die uit het Moederland geschreven werden, van christelijken zin, waarvan in de indische brieven en geschriften niet veel te bespeuren is. Het schijnt wel, dat de gedurige oorlogen, met de daaraan verbonden gruwelen en wreedheden, vooral ook het verraad, waaraan men dikwijls ten doel stond, en waarvan zoo menig dapper krijgsheld het slachtoffer werd, eene verbittering tegen de Inlanders wekte, die maar al te vaak het gevoel van menschelijkheid verstompte.

Wij mogen hierbij ook niet vergeten, dat alle tijden hunne eigene zeden hebben, en dat men in de 17de en 18de eeuw op het punt van straffen en gerigt andere denkbeelden koesterde dan in onze dagen. Of vergissen wij ons, en verneemt

men ook bij ons nog niet wel eens van het verbranden van dorpen, het ter dood brengen van opstandelingen, als wraak voor het aanranden van de bezittingen of het leven van Europeanen? Laat ons billijk zijn en erkennen, ja met dankbaarheid aan God erkennen, dat, hoe droevig nog altijd de tooneelen en gevolgen van den oorlog zijn, de grond der gedachte aan wraakoefening hoe langer hoe meer plaats maakt voor de eischen van het regt, en dat het de toeleg is van onze Regering, zij moge zich dan ook niet Christelijk willen of welligt kunnen noemen, regt en geregtigheid te handhaven. Eene strafoefening, als die wij thans nog te vermelden hebben, zou in onze dagen niet meer kunnen plaats hebben. Laat ons VALENTYN nog eens het woord geven, waar hij zegt:

»Den 10den Januarij 1654 werd hier (te Amboina) een aanzienlijk gerigt geoefend over eene groote afgoderij, door de Christenen van Waay" (eene negerij op dit eiland) »gepleegd met een' grooten houten afgod. Zij hadden dien tot nog toe op eene zeer verborgene plaats in het digtste van de bosschen, op hun hoog gebergte gediend.

»Een zekere BAKKER BESI, het Hoofd van dit dorp en nog dertien andere voorname lieden, hieraan schuldig, werden verwezen om van alle ambten beroofd en door al de schooljongens van

het stadhuis af tot aan het schavot, of tot de markt toe, met roeden gegeeseld en met vuiligheid geworpen te worden, moetende daarna nog zóó lang in den rook staan, totdat hun vuile afgod verbrand was. Voorts werden zij voor hun leven naar het eiland Rosingein, in Banda, gebannen, pronkende op hunne borst met een' brief, waarop deze woorden stonden: Dit zijn afgodendienaars." Of deze lieden dit opschrift gedurende hun gansche leven op de borst gedragen hebben, wordt niet vermeld.

Wel lezen wij verder, dat op den 9den April daaraanvolgende acht en dertig Makassaren, die vrijwillig op Ambon gebleven waren en verzocht hadden Christen te worden, gedoopt werden; dat de Heer DE VLAMING, benevens verscheidene aanzienlijke Hollandsche »bedienden" als doopvaders en getuigen over hen stonden; dat aan deze Christenen maandelijks twee rijksdaalders en veertig ponden rijst werden toegelegd, en dat hun eene woonplaats in het zuiden van de stad werd aangewezen, die in de dagen van VALENTYN nog het Makassaarsch kwartier heette.

Onder de middelen, die werden aangewend tot bekeering der Heidenen, behoorde ook het opleiden van Inlanders tot den predikdienst. De voorstellingen, die men zich van deze opleiding maakte, brachten mede, dat een inlandsch Predikant, zoo

goed als een Europeesch Leeraar, Latijn en Grieksch moest verstaan, en, om den Inlander daartoe in de gelegenheid te stellen, werden nu en dan, wij zagen het reeds, jongelingen naar Nederland gezonden, die dan doorgaans bij een' Predikant hunne eerste opleiding ontvingen, en, als deze geslaagd was, in de gelegenheid gesteld werden, de academische lessen bij te wonen. Men leest wel, dat enkele van deze Inlanders tot Predikanten geordend zijn, maar van de vruchten van hunnen arbeid wordt weinig, zoo iets vermeld. Beter slaagde deze opleiding bij sommige afstammelingen van Europeesche vaders en inlandsche moeders, die onder den naam van mistiezen (dat is van gemengd ras) bekend stonden. Toen bleek, dat de opleiding in Nederland niet aan haar doel beantwoordde, rigtte men in Indië kweekscholen (seminariën) op; doch ook van deze is voor het heil der Indische Kerken voor de Evangelieverbreiding niet veel, indien eenig goeds te vermelden. Men begreep maar niet, dat geene opleiding op den duur voor deze volken, en men kan gerust zeggen voor eenig volk, vruchten kan dragen, als zij zich niet naauw aansluit aan den volksaard, en in het land zelf gegeven wordt.

Het best slaagde de opleiding van Onderwijzers, die dan ook zeer eenvoudig was. Vooral waren het de Ambonezen, die er meer en meer eene eer in begonnen te stellen, de waardigheid van Onderwijzer

en Voorganger in de gemeente te mogen bekleeden. Waren zij niet altijd getrouw op school, des Zondags kon men er op rekenen, hen te zien optreden, om eene preek voor te lezen en bij het gebed en den zang der gemeente voor te gaan. Op hunne wijze deftig in het zwart gekleed, bevlijtigden zij zich de waardigheid van het ambt op te houden. En zeker zijn zij het geweest, die in de dagen van geheele verwaarloozing van de Evangelieverkondiging in Indië, de gemeenten hebben staande gehouden, en, wat meer zegt, het Christendom in eere hebben doen toenemen. Nog zijn vele van die Schoolmeesters de steunpilaren van de Kerk.

Vraagt men nu, wat die mannen van het Christendom wisten, begrepen en leerden, dan kan men het antwoord afleiden uit hetgene wij boven omtrent de Kerk mededeelden. Hun onderwijs in lezen en schrijven liet, de hulpmiddelen van dien tijd in aanmerking genomen, weinig te wenschen over, zoodat dan ook vele gemeenteleden in den Bijbel konden lezen en hunne Psalmboeken konden gebruiken. Maar voor het overige was het, en bleef het bij het overhooren van gebeden, geloofsartikelen, catechismus, enz. Ontbrak het daarom ten eenenmale bij hen aan een levend Christendom? Gij, die meent dit te mogen afleiden uit het vormelijke van hun werk, wees niet te snel in het oordeelen. Het

Christendom, waar dan ook gebracht en hoe dan ook gepredikt, werpt altijd een zaad in de harten dat zestig, dertig of tienvoudig draagt. Juist omdat het hier geldt het menschelijk hart, blijven zulke vruchten voor den oppervlakkigen waarnemer verborgen. De Ambonsche Schoolmeester is nog in onzen tijd, wegens zijn uiterlijk, voor velen een voorwerp van bespotting gebleven; maar wij vragen, of het ambt, na meer dan eene halve eeuw van geheele verwaarloozing, had kunnen blijven bestaan, als het niet bekleed was door mannen, die zich daartoe geroepen gevoelden, en dat wel uit Christelijke overtuiging. De Ambonsche Schoolmeester was dan ook de vraagbaak en raadsman der gemeente, de trooster aan het ziekbed, de man, die in sterfhuizen en bij begrafenissen wees op een leven hier namaals.

En de taak van den inlandschen Voorganger was niet ligt. Hij was in de volle beteekenis van het woord de herder der kudde. Hij moest in de gemeente het roer regt houden; van daar dan ook, dat de zaken altijd in de war liepen, als de Schoolmeester niet getrouw was in de waarneming van zijn ambt. Was de gemeente ijverig, dan vermeerderden de werkzaamheden van haren Voorganger. Dan hield men Zondags tweemaal kerk, en dan waren de Donderdag- en Zaturdagavonden ook nog bestemd voor godsdienstoefeningen, terwijl de cate-

chisaties voor jong en oud andere avonden in beslag namen. Gaarne vereenigde men zich dan ook in de huizen, voornamelijk tot het zingen van Psalmen. Ook op deze bijeenkomsten hield de ijverige Schoolmeester het oog, en men kan aannemen, dat hij daarbij vaak tegenwoordig was. Zoo wijdde hij zijn leven aan School en Kerk.

En had hij zich daarbij in een voldoend inkomen mogen verheugen, had men te zijnen aanzien bedacht, dat de arbeider zijns loons waardig is, dan zou de man zijnen weg met blijdschap hebben kunnen bewandelen; nu ging hij vaak onder huiselijke zorgen gebukt. Wilde hij in de behoeften van zijn gezin voorzien, dan moest hij zijn' tuin onderhouden en op zijn' tijd gaan visschen. Was het hem zoo geheel kwalijk te nemen, dat hij bij gelegenheden wel eens gebruik maakte van de hulp zijner oudste leerlingen? En kan het verwondering baren, dat de minder naauwgezette onder de broeders, zich wel eens eene berisping op den hals haalde, als hij wat al te veelvuldig in den tuin of op de vischvangst was, en daardoor de school verwaarloosde?

Dezulken daargelaten kunnen wij niet anders dan gunstig van de Ambonsche Schoolmeesters getuigen. Zij behoorden tot de Kerk, verdienen door de Kerk en door allen, die het met de Evangelieverkondiging wel meenen, in eere gehouden te

worden. De tijden zijn aanmerkelijk veranderd, en zoo wordt het ook in Indië hoe langer hoe moeijelijker de werkzaamheden van den Schoolmeester en van den Voorganger in de gemeente in éénen man te vereenigen; maar nog altijd hangt de bloei der inlandsche Christelijke gemeente grootendeels af van den ijver van den Voorganger.

Keeren wij nog even tot de dagen van DE VLAMING terug. In Europa was, na jaren van bangen strijd, door den Munsterschen vrede (1648), een einde gekomen aan den 80jarigen en 30jarigen oorlog. Men scheen daar tot verademing te zullen komen. Maar juist in de dagen, dat men van den gesloten vrede berigt ontving, was in de Molukken een bijna algemeen verzet tegen de Compagnie ontstaan.

Een zeker Ambonsch hoofd MADJIRA genaamd, had met groote sluwheid Ambonezen, Cerammers, Ternatanen en Makassaren weten te vereenigen, zoodat, nu hier dan daar, opstanden uitbraken, waarbij hij zelf veeltijds de aanvoerder was. Dikwijls verslagen, meermalen in het naauw gebracht, kwam hij altijd weêr hier of daar, waar men hem niet zou gezocht hebben, te voorschijn. MADJIRA was een Mohammedaan, die zich voorstelde al zijne geloofsgenooten in de Molukken tot één rijk te vereenigen, waarin hij den staf des gezags zou voeren. Tot zóó verre laat zich de zaak begrijpen,

en op gelijke wijze zijn de Nederlanders later nog dikwijls bestookt, blijven de aanslagen in onze dagen zelfs niet uit. Waar de Mohammedaan de gelegenheid schoon ziet, daar zal hij niet nalaten, zich van het gezag meester te maken.

Vreemd was het, dat de Mohammedaan een' heimelijken medehelper zou gevonden hebben in Jan Pays, een' inlandschen Christen, die op zijne beurt vertrouwde de Christenen in de Molukken onder zijn gezag te zullen brengen. Men zou zeggen, dat zoo iets bij een schrander man niet kon opkomen. Hij moest begrepen hebben, dat een Christelijk rijk, naast een Mohammedaansch, en dat nog vijandig tegenover de Europeanen staande, niet kon stand houden. Er blijft daarom altijd iets raadselachtigs in het vonnis door eene Ambonsche regtbank uitgesproken over Jan Pays, beschuldigd van heimelijke zamenspanning met de vijanden der Compagnie en veroordeeld tot de straffe des doods.

De man bleef tot den einde toe beweren, dat hij wel kennis gedragen had van bestaande voornemens, maar dat hij tot de volvoering niet had medegewerkt. En toch, de regtbank vond zóó veel bewijzen van het tegendeel, dat zij zijn vonnis uitsprak, maar tevens besloot, dit hoe eer hoe liever, en, uit vrees voor opschudding, in den nacht te doen ten uitvoer leggen. Het zelfde werd besloten ten aanzien van nog drie andere Hoofden,

wier teregtstelling JAN PAYS moest aanzien. »Daarop," zoo schrijft VALENTYN, »werd ook hijzelf, in het bidden nog zijnde (en dus als in schijn als een Christen stervende) onthalsd en gevierendeeld." Hoe men daarop door het plotseling ontblooten van de hoofden en lijken van deze aanzienlijke Inlanders andere Hoofden de schrik in 't lijf joeg, laten wij hier rusten. De geheele geschiedenis zou ons geen belang inboezemen, als niet VALENTYN omtrent dezen ongelukkige het volgende getuigde: »Dit was het einde van JAN PAYS, een' man, die schoone, ja ongemeene gaven bezat, en voor een' Ambonees, omtrent de kennis van het Christendom zelf, het zoo verre had gebracht, dat hij al menigmaal als Proponent gepredikt, en den Predikanten hoop gegeven had, om mettertijd een wakker ambtgenoot van hem te maken." Zijn ongeluk zou geweest zijn, dat hij wegens zijne bekwaamheden tot Hoofd verheven, zich door eerzucht en wereldliefde had laten verleiden. »Sommigen echter, die de zaak beter meenden te weten, die ook te dier tijd geleefd en mij alle omstandigheden mondeling verhaald hebben," zoo gaat VALENTYN voort, »oordeelen, dat JAN PAYS over zekeren schop, dien hem de Heer DE VLAMING gegeven zou hebben, zóó wraakzuchtig geworden zou zijn, dat hij zwoer hem dit betaald te zullen zetten en het nooit te zullen vergeten."

Het regte van de zaak zal wel nooit aan het licht komen; maar dit is zeker, dat de minachting die vele Europeanen den inlander betoonen, ook al leidt zij niet altijd tot geduchte wraakoefening, niet geschikt is om de verbroedering te bevorderen, die een hoofddoel van het Evangelie is. Och! Er was zóó veel, dat die verbroedering, de hartelijke gemeenschap door het geloof in Christus, tegenwerkte!

Uit diezelfde dagen dagteekent de ongeregtigheid, dat de Compagnie, om in Indië voor de kruidnagelen niet te veel uit te geven, daar men zich verbonden had, die tegen een' bepaalden prijs op te koopen, en om in Nederland den prijs van dat artikel niet te doen dalen, op een aantal eilanden de nagelboomen liet uitroeijen, en sedert van jaar tot jaar eene vloot uitzond, om dat werk der ongeregtigheid voort te zetten, daar deze boom, zelfs waar hij niet geplant wordt, op vele eilanden van de Molukken in het wild groeit.

Doch laat ons niet verder gaan. Onze lezers kunnen uit het medegedeelde besluiten, wat het Christendom in Indië gewerkt heeft, en dat wij niet te veel zeiden, toen wij in ons vorig Stukje spraken van »tal van tekortkomingen, gebreken, fouten en zonden, die gedurende meer dan drie eeuwen in die landen de overhand hadden."

Vraagt men nu: Hoe was het elders gesteld? Hebben de Engelschen het beter gemaakt dan de

Nederlanders, dan kan men met volle vrijmoedigheid antwoorden: »In geenen deele; doorgaans erger." Er waren in ons land tijden, dat de Kerk zich voor de bekeering der Heidenen in de bres stelde; dat de Bewindhebbers der Oostindische Compagnie hunne hulp verleenden. Tot eere van dat handelsligchaam moet gezegd worden, dat het door het doen drukken van bijbelvertalingen, psalmboeken en verschillende geschriften, de middelen verschafte, door de Kerk noodig geacht; dat het Predikanten, Proponenten, Ziekentroosters, Schoolmeesters bezoldigde; de kosten droeg van kweekscholen tot opleiding van inlandsche Leeraars en Onderwijzers; dat het ook vaak zijne dienaren bestrafte wanneer bleek, dat dezen zich niet betamelijk jegens de Evangeliedienaren gedroegen. Men kan ook zeggen, dat er in Indië Landvoogden geweest zijn, die de belangen der Kerk behartigden, en dat er onder de Predikanten gevonden werden, die met trouw en ijver hun ambt vervulden. Het zou bij vergelijking aan het licht komen, dat de Nederlanders in deze dingen hooger stonden dan de Engelschen. Maar laat zich hieruit welligt verklaren, dat onze heerschappij in die gewesten niet eer verbroken werd, dan toen Nederland rijp was voor zijnen val en, in den weg der Voorzienigheid, bukken moest voor den Franschen veroveraar, het voegt ons niet, hoog op te geven

van den geloofsijver onzer vaderen, evenmin als laag neêr te zien op hun werk. Wij kunnen dit laten voor wat het was, als wij maar uit deze geschiedenis leeren willen en ons voordeel doen met de lessen, die zij ons aan de hand geeft. Dan zullen wij ook trachten het beter te doen.

Dit laatste was de toeleg van de mannen, die in het laatst der vorige eeuw het werk der Evangelieverbreiding als eene heilige taak van elken Christen beschouwden, die niet langer wilden of konden afwachten wat de Kerk doen zoude, en die door de Zending een geheel nieuw karakter aan die Evangelieverbreiding gaven.

Wij moeten thans zien, wat dit op de Ambonsche eilanden heeft uitgewerkt, en wij hopen, binnen kort, in een volgend gedeelte van dit geschrift de geschiedenis der Ambonsche gemeenten van het jaar 1815 tot op dezen tijd te behandelen.

Bij M. WIJT & ZONEN, Drukkers van het Nederlandsche Zendelinggenootschap worden ook uitgegeven de volgende Kleine Stukjes:

		Cents.
1.	Evang. herin. aan kranken	10
2.	Over het nuttig kerkgaan..	07½
3.	Over h. doen van belijdenis	07½
4.	Een woord voor menschen, die niet ter kerk kunn. gaan	07½
5.	Het Christend. beschaamd door Heidenen.....	10
6.	Evangelische herinneringen aan bedroefden	15
7.	Evangelische herinneringen aan vaders en moeders.....	15
8.	Een woord aan vaders en moeders over den Doop....	03
9.	Over het allerbeste Boek..	07½
10.	Onderw. over h. Bijbellezen	20
11.	Het leven v. den Heer Jezus	17½
12.	Iets over het Avondmaal...	12½
13.	Opwekk. tot de huisselijke Godsdienst	12½
14.	Zamenspr. tuss. drie vrienden over de Wedergeboorte	07½
15.	Het leven v. William Kelly	10
16.	Drie zamenspr. tusschen een' Leeraar en een Huism.	10
17.	Het dorp Eerenhoef.....	20
18.	Het nadeel van het bij de straat loopen der kinderen.	12½
20.	Iets v.herstelden u.krankh.	12½
21.	Iets voor gevangenen	25
22.	Geschenk der christ. liefde voor kinderen.....	20
23.	Geschenk voor lidmaten der christelijke kerk.....	15
24.	Heb ik wel genoeg voor de eeuwigheid ?.....	12½
25.	Tweede geschenk der christelijke liefde voor kinderen	15
26.	Voor dienstboden.....	17½
27.	Over de feesten	12½
28.	Iets voor armen	07½
29.	Jezus, de geneesmeester van kranken.....	10
30.	Evangelische herinneringen aan oude lieden.....	15
31.	Verz. van leerzame brieven en opwekkende verhalen..	12½
32.	Opw. tot weltevredenheid.	12½
33.	Een g. woord aan Christenouders over de opvoeding.	15
34.	Franke, de kracht des gel..	12½
35.	Schets van het leven van Afrikaner.....	07½
36.	Waarschuwing tegen het kwaadspreken	07
37.	Iets over de zelfkennis	15
38.	Een woord v. onderrigt en troost in sterfhuizen	20
39.	Men doet niet wat men kan	12½
40.	Christelijke onderrigt. tot moed en hope.....	15
41.	Waarom word ik niet beter?	17½
42.	Wie zijn hier op aarde de gelukkigste menschen ? ...	15
43.	Gedenk te sterven.....	15
44.	Het voorbidd. een pligt der christelijke liefde.	12½
45.	Opw. tot getrouwe deelneming in het Maandel. Geb.	17
46.	Troostw. voor Christenen in alle wederwaardigheden.	15
47.	Bijbelsch leesb. v. kranken.	15
48.	Iets uit het leven van Felix Neff, Pred. der Waldenzen.	20
49.	Het geloof in den Heer Jezus Christus, naar Joh. VI.	20
50.	De christelijke oefenschool.	20
51.	De goede Herder	17½
52.	Bijbelsch onderwijs over 's menschen bekeering	17½
53.	Genade en pligt	17½
54.	Gesch. aan allen, die Gods woord mogen hooren.....	17½
55.	De Zelfbeproeving.....	17½
56.	Het wandelen als kinderen des lichts	17½
57.	Het beste voorbeeld.....	17½
58.	Iets over het geweten.....	17½
59.	Christel. godsvrucht geen dweeperij	17½
60.	Het leven van Joh. Eliot ..	17½
61.	Een woord over onzen geestelijken waasdom	12½
62.	De Christen	15
63.	Aanprijzing van een godvruchtig huiselijk leven...	15
64.	Herin. van een dorpsleeraar	12½
65.	Wenken omtrent het gebrek aan schuldgevoel	15
66.	Handl. tot de algem. kaart der christ. zendingsposten.	30
67.	De wederzijdsche pligten in het christelijk leven.....	17½
68.	De ware vooruitgang.....	10

		Cents.
69.	Gods hoogheid en der menschen geringheid.....	10
70.	Hoe wil de Heer dat zijne discipelenomtrentHem zullen gezind zijn en handelen?	10
71.	Godsdienstigheid uit nood.	10
72.	Bidt zonder ophouden....	12½
73.	Het beste Avondmaalskleed	12½
74.	Daniël.....	20
75.	De beste fakkel..... ...	10
76.	De vriendschap der wereld.	08
77.	Wat doet men voor Israël?.	12½
78.	Maria, de moeder d.Heeren	17½
79.	De levensav. v. vad. Jacob.	12½
80.	Het liefhebb. der verschijning van Christus.....	09
81.	Geef ons heden ons dagelijksch brood	12½
82.	Uitwendige godsdienstigh. zonder godsd. des harten .	12½
83.	Het vertrouwen op God..	12½
84.	De oudste psalm.....	12½
85.	Gebedsverhooring	12½
86.	Zelfverloochening.....	12½
87.	De hooge, alles te boven gaande waarde der liefde..	15
88.	Drie eischen des christelijken levens.....	10
89.	Niet in tel..	7½
90.	Onze aardsche levenstaak.	10
91.	Nalatigheid	10
92.	Bethanië.....	12½
93.	Een deksel op het hart..	10
94.	Een Nieuwe Zendingkaart	40
95.	Een Zendingfeest in de Heidenwereld.....	10
96.	Zaligheid.....	10
97.	God, onze Heilige Vader ..	12½
98.	Gods lankmoed, ons behoud.	7½
99.	De parel van groote waarde.	7½
100.	Leef ik als een christen?	7½
101.	Terugbl. van eene Zendingz.	7½
102.	Een werk Gods	10
103.	Uit de gesch.van een Gezang	7½
104.	Christend.op de Sandw.-Eil.	10
105.	Tweedracht over Jezus ...	7½
106.	Nederl. O.-I en het Ned. Zendel. (Met de feestplaat).	45
107.	Saul, een treurig beeld v.d. ontwikkelingsgang der zonde	10
108.	Ned. Oost-Indië en het Ned. Zendelinggen. 2e st., 1e ged.	10
109.	Rizpa, of de liefde eener moeder.....	10
110.	Ned. O.-I. e. h. Ned. Zendel. 2 de st., 2de ged.....	12½
111	Teffer op Savoe.....	11
112.	Ned. Oost-Indië en het Ned. Zendelinggen. 3e st., 1e ged.	10
113.	Dito. 3e stukje, 2e ged.	10

Bij de Drukkers en Boekverkoopers M. WIJT & ZONEN zijn verkrijgbaar de volgende Kleine Stukjes.

		Cents.
2.	De welbestede stuiver.....	10
3.	De wever uit Welsh	07½
4.	De kleine bewoner van het Auvergnésche Gebergte....	10
6.	De jonge Hutbewoonster...	22½
7.	Opwekking te Elberfeld....	05
8.	De Iersche boer.....	10
9.	Elisabeth Cunningham.....	15
10.	John Robins, de matroos...	10
12.	Kolonel Jacob Gardiner....	15½
14.	De Bode met goede tijding.	15
15.	Jansje Allan	15
16.	Zonderlinge tusschenkomst der Voorzienigheid.....	07
17.	Levensber. van Amelia Gale.	07½
19.	De geschied. v. Mary Smith.	12½
20.	De Dorps-predikant.....	10
21.	De waarheid van het Evang.	10
22.	Kracht des geloofs	10
23.	Herman de houthakker....	12½
24.	Laatste uren v. John Cowper.	10
25.	Het einde van den tijd....	10
26.	Wat God bewaart, is wel bewaard	15
27.	Wie zijt gij? Wat hebt gij te doen?	10
29.	Eben-Haëzer inLatakko...	10
30.	Indiaansche bekeerlingen..	10
31.	De Christen-feesten.....	05
32.	Verhaal van 2 predikers...	07½
33.	De tijd en de eeuwigheid.	10
34.	Kort en heilzaam berigt...	10
35.	Johan Coenraad Ter Linden	07½
36.	Een beroep op het hart....	12½
37.	De landman in den Elzas...	10
38.	Sterfgevallen van zeven bekeerde heidenen	10
39.	Levensloop van C.L. Töpfer	07½
40.	Eenige bijzonderheden uit het leven van Morrison.....	15
41.	Lydia S.....	07½
42.	Hugo Bourne.....	07½
43.	De christelijke viering van den Zondag	05
44.	Henri Obookiah.....	10
46.	Het bezoek bij een kranke.	15
47.	Brieven van een' leeraar...	15
48.	Polycarpus	10
49.	Als God werkt, wie zal dan keeren?.....	15
50.	De Soldaten-dochter.....	
51.	Het gelukkige sterf bed....	10
53.	De gast zonder bruiloftskl.	07½
54.	Treffend voorbeeld	07½
55.	Levensschets v. Blumhardt.	15
56.	Hadara.....	04
57.	De oude geneesheer.....	10
58.	De roepstem des Heeren...	15
59.	Anna Walsh	07½
60.	Eerste zend. te St. Thomas.	15
61.	Thirza.....	20
64.	Kenmerk. v. een kind Gods.	07½
65.	Overtuiging verwaarloosd..	12½
66	Woord aan jonge moeders..	07½
67.	De onbekende zendeling ..	04
68.	Mevrouw Rumpff.	10
69.	Opmerkelijke leiding Gods	07
71.	De vrome landman	07½
72.	Ged. over de eeuwigheid ..	07½
73.	Maria	10
74.	William	07½
75.	De Christen in het gasthuis	03
76.	Lord Teignmouth	10
77.	Leven van Schwartz	08
78.	Wie zoekt die vindt	05
79.	Levensb. van een' soldaat ..	05
80.	Pacalsdorp	07½
81	Onnoodige zorgen	04
82.	Zachëüs	08
83.	De twee buren	10
84.	Bekeering v. A. H. Franke.	04
85.	Blandina	07½
86.	Bede van een grijsaard ...	07½
87.	Het huisgez. te Haeterdale.	15
88.	Inwendig Christendom onder Hottentotten	05
89.	Aärons dood	15
90.	Het Paaschfeest	10
91.	Leven van Chrysostomus ..	07½
92.	Het geheimzinnige in den Christen	05
93.	Jacob Wilson	15
94.	De eerste kerkgang	10
95.	Wanneer ben ik, enz.	06
96.	Overeenk. Christel. Godsd.	05
97.	Zendingsgave	15
98.	De zwarte knecht	10
99.	Waarschuwing tegen valsche overleggingen	10
100.	De bedelaar.....	05
101.	Samuel Mills.....	05
102.	Triomfboog van Titus	06
103.	Zijt gij gelukkig?.....	07½
104.	Uit- en inwendige zending	05
105.	De twee erfenissen	05
106.	De waarde van het gebed.	07½
107.	Samuel Crowther.....	07½
108	Catharina Philips	07½
109.	Goodluck Day.....	07½
110.	De toestand der heid. vrouw	07½

		Cents
111.	Middel om rijk te worden.	04
112.	Eene oude beproefde raad .	12½
113.	Verband ijver voor de zend.	07
114.	Ra-Poor-Negro.....	05
115.	De zendel. onder de heid. .	05½
116.	Iets uit het leven eener zendelingsvrouw. 1e brief.	05
117.	De Christen-vrouwen der Apostolische eeuw.....	06
118.	Christina en Esther.....	06
120.	De verhoogde Heer.....	05
121.	De zegenrijke vrucht van een rijksdaalder.....	02
122.	Opw. tot h. werk der zend.	05
123.	De Baron Dhijhern.....	07½
124.	Een woord tot aanbeveling der zendingszaak.....	07½
125.	De toekomende wereld....	05
126.	Iets uit het leven eener zendelingsvrouw. 2e brief.	07
127.	Eene uit duizend.....	06
128.	Eene Martelaarsgeschied.	05
129.	Een Rabbi die rust zoekt bij Christus.....	05
130.	De Christin geroepen tot deeln. aan de zendingzaak.	05
131.	Zoeken en vinden	10
132.	De onfeilbare gids.....	10
133.	Wien te hooren?.....	07½
134.	Eene zwaar beproefde geloofsheldin.....	07½
135.	Marianne, de Bijbelverspreidster van St. Giles..	10
136.	De dochter v. d. Landman	12½
137.	De hoop des christens ..	07½
138.	Het leven van v. d. Kemp.	05
139.	Kunt gij altijd van Jezus zwijgen?.....	06
140.	Het werk v. kleine Jessie.	07½
141.	Liefde voor liefde	05
142.	Heilig leven, zalig sterv.	07½
143.	Een sterfb. in den vreemde	07½
144.	Iets uit het leven eener zendelingsvrouw. 3e brief	05
145.	dito. 4e brief.	05
146.	Levensg. v. e. Iersche knaap	07½
147.	De Thermometer.....	05
148.	Toespraak.....	05
149.	Eene uitm. helpster d. zend.	07½
150.	Niet verre	06
151.	Wat een reisverh. kan uitw.	05
152.	Een blik in de Jav. huish.	05
153.	Het „Onze Vader".....	05
154.	Clement Carow	12½
155.	Een Israel. tot Chr. gebragt	05
156.	Schoone plaatsen uit de schriften van 3 Kerkvaders	07½
157.	Gidion	07½
158.	Uit onze Brieventasch ...	07½
159.	Dankt God in alles	05
160.	Een andere Oom Tom ...	05
161.	Zeventig jaren	06
162.	De Soldaat en de Landverh.	05
163.	Getuig. omtrent de godsv. en het leven der christenen	04
164.	2 tafereelen uit het leven en werken van een zendel.	07½
165.	Eenzaam maar niet verlaten	07½
166.	Uit onze Brieventasch II.	07½
167.	Mededeel. van Ulfers I.	07½
168.	idem idem II.	07½
169.	Over zendingmethode I..	10
170.	idem idem II..	10
171.	Het kruis der bespotting.	07½
172.	Over zendingmethode III.	10
173.	De Zending onder de volken der aarde. I. Europa....	07½
174.	Dito. II. Azië. 1. West-Azië	07½
175.	Tollenaarsbede	05
176.	De zend. II. 2. Japan en China	07½
177.	Dito. 3. Achter-Indië	07½
178.	Bij een Ziekbed	05
179.	De zend. II. 4. Eng. Indië	07½
180	Hung-Sui-Tschuen, enz...	07½
181.	De zend. II. 5. Ind. Archipel	07½
182.	Toespr. door Ds. H. L. Vinke	07½
183.	Mededeeling. van v. d. Liefde	07½
184.	dito dito	07½
185.	De Kerstavond	07½
186.	De Zending. III. 1. O-Afr.	07½
187.	Een vertrouwelijk gesprek.	06
188.	De Zending. III. 2. Z-Afr.	07½
189.	Verderft het niet, enz....	10
190.	Barmhartigheid	07
191.	De Zending. III 3 W-Afrika	07½
192.	J. F. Riedel. Een levensb. I	10
193.	De Zend. IV. 1 N-Amerika..	07½
194.	Levensber. van J. E. Jellesma ook in 3 afzonderl. stukjes à	17½ 06
195.	Een blik o/d gesch. v. d. Zend.	5
196.	J. F. Riedel Een levensb II	12½
197.	idem idem III	7½
198.	idem idem IV	7½
199.	idem idem V	10
200.	De Zend. IV. 2 Z.-Amer.	7½
201.	De Hut bij de Hoofdkerk..	5
202.	J. F. Riedel. Een levensb. VI	10
203.	idem idem VII	7½
204.	De Zending. V. Australië..	7½
205.	Toespraken door Ds. D. P. M. Graswinckel.....	7½
206	Hubert Duifhuis	7½
207.	Sarah Martin.....	5
208.	Eene dierbare overledene herdacht	7½

A 213 549 0